
R a s p r a v e

UDK: 233 : 261.6
Izvorni znanstveni rad
Primljeno 1/2006.

DIJALOŠKI KARAKTER ANTROPOLOGIJE PASTORALNE KONSTITUCIJE "GAUDIUM ET SPES" DRUGOGA VATIKANSKOG KONCILIA

Đuro Zalar, Zagreb

Sažetak

U ovome radu autor govori o dijaloškom karakteru antropologije Pastoralne konstitucije "Gaudium et spes", koji se očituje ponajprije u njezinim adresatima, te u polazištu, jeziku, strukturi i metodi izlaganja. Rad je usmjeren na prvi dio Konstitucije i podijeljen je u četiri dijela.

U prvome dijelu rada autor prikazuje postupno otvaranje Crkve prema svijetu, koje je započeo papa Ivan XXIII., a nastavio njegov nasljednik Pavao VI. U tom ozračju je na Drugome vatikanskom koncilu (1962.-1965.) stvorena Pastoralna konstitucija "Gaudium et spes" o Crkvi u suvremenom svijetu kojom je Crkva očitovala želju da stupi u razgovor sa svijetom.

Nakana Koncila da se obrati svim ljudima odredila je i polazište izlaganja, što je obrađeno u drugom dijelu rada. Dijalog je naime mogao započeti od onoga što je zajedničko Crkvi i svijetu, od čovjeka; konkretno od ideje humanosti/čovječnosti.

U trećem dijelu obrađene su struktura i metoda izlaganja prvoga dijela Konstitucije, koji sadrži kršćansku antropologiju. Metoda izlaganja je induktivna, s polazištem od općeprihvaćenih antropoloških vrijednosti. Te vrijednosti Koncil želi u svjetlu vjere prosuditi i povezati ih s njihovim božanskim izvorom. Struktura izlaganja ima povijesno-spasenjski karakter: na početku svake

cjeline antropološko izlaganje je, preko ideje o slici Božjoj, utemeljeno u stvaranju, a puninu i smisao doživljava na kraju u kristologiji.

U zadnjem, četvrtom dijelu rada autor donosi kritički osvrt na cjelinu rada. Pritom posebno naglašava da svaka od cjelina prvoga dijela Konstitucije završava pogledom na Krista. Riječ je tu dakle o kristološki usmjerenom antropologiji.

Ključne riječi: antropologija, Crkva, čovjek, dijalog, koncil, svijet.

Uvod

Nakon demokratskih promjena u našem društvu, započetih početkom devedesetih godina, naša se Crkva našla u novoj situaciji. Njezin sadašnji položaj, njezine zadaće, kao i pred nju postavljena pitanja i zahtjevi, upućuju na zaključak da je za našu Crkvu nastupilo novo doba. O Crkvi u suvremenom svijetu progovorio je već Drugi vatikanski koncil (1962.-1965.) u svojoj Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*. Njome je želio pokazati kako shvaća prisutnost i djelovanje Crkve u svijetu i nagovijestio spremnost da započne razgovor sa svim ljudima dobre volje. U tom okviru posebno je istaknuo želju da podrži suvremenog čovjeka u njegovom traganju za smislom života i djelovanja, te da se ujedno uključi u traženje rješenja gorućih pitanja suvremenog svijeta.¹

U pokoncilskim desetljećima naša je Crkva, usprkos komunističkoj represiji, bila otvorena porukama navedene Konstitucije, te je s mnogo entuzijazma i sa znanstvenom zauzetošću, iz žive vjere, tragala za putovima ostvarenja svoje prisutnosti i djelovanja u tadanjem društvu.² No, ovo novo vrijeme nas obvezuje na novo

¹ O doprinosu Franje Šepera izradi Konstitucije vidi: Nikola Dogan, Kardinal Franjo Šeper i *Gaudium et spes*, u: Željko Tanjić (prirednik), *Veritatem facientes in caritate*. Zbornik radova Međunarodnog simpozija o kardinalu Franji Šeperu povodom 20. obljetnice smrti. Zagreb, 7.-8. studenoga 2001., Rim, 29.-30. studenoga 2001., Zagreb, 2003., str. 196-218.

² O recepciji Koncila u našoj Crkvi vidi npr.: Nediljko A. Ančić (ur.), *Koncil u Hrvatskoj*. Zbornik radova teološkog simpozija u povodu 30. obljetnice Drugoga vatikanskog sabora, Split, 1996. Vidi također predavanja XLV. teološko-pastoralnog tjedna, održanog u Zagrebu 25.-27. siječnja 2005., uz okvirnu temu: Četrdeseta obljetnica završetka Drugoga vatikanskog sabora: očekivanja – ostvarenja – izazovi. Predavanja su objavljena u časopisu: *Bogoslovna smotra* 75 (2005.) 3, str. 647-939.

čitanje konstitucije *Gaudium et spes*, kako bismo što primjerenije i djelotvornije mogli odgovoriti suvremenim očekivanjima i zahtjevima.

Kao predmet našega izlaganja odabrali smo antropologiju Konstitucije, sadržanu u njezinom prvom dijelu. Pobljiže želimo razmotriti specifičnost ove antropologije, koja se očituje ponajprije u adresatima Konstitucije, te u polazištu, jeziku, strukturi i metodi izlaganja. Riječ je o dijaloškom karakteru antropologije.

Naše izlaganje, podijeljeno u četiri dijela, započet ćemo prikazom procesa otvaranja Crkve prema svijetu uoči i za vrijeme održavanja Koncila, kao okvira promišljanja i govora Konstitucije (1). Potom ćemo pokazati da je za polazište dijaloga uzeta ideja humanosti/čovječnosti (2). U idućem dijelu pobljiže ćemo prikazati strukturu i metodu izlaganja Konstitucije, promatrajući čovjeka u njegovim trima temeljnim dimenzijama: kao osobu, kao društveno biće i kao biće koje oblikuje svijet (3). U završnom četvrtom dijelu dat ćemo osvrt na sveukupno izlaganje, naglasivši posebno da je u Konstituciji riječ o kristološki usmjerenoj antropologiji (4).

1. Okvir izlaganja – otvaranje Crkve prema svijetu

U svom osvrtu na Konstituciju *Gaudium et spes*³ Karl Lehmann, teolog i biskup, podsjeća na činjenicu da napeti odnos Crkve i svijeta

³ Usp. Karl Lehmann, *Christliche Weltverantwortung zwischen Getto und Anpassung. Die nachkonziliare Aufnahme der Pastoralkonstitution über die Kirche in der Welt von heute*, u: *Isti: Glauben bezeugen, Gesellschaft gestalten. Reflexionen und Positionen*, Freiburg, 1993., str. 328-342. Daljnje sintetičko vrednovanje Konstitucije vidi: Stanislas Lyonnet, *Il dialogo tra la Chiesa e il mondo. Rileggendo la costituzione "Gaudium et spes"*, u: *La Civiltà Cattolica* 133 (1982.) 3, str. 105-117; Bernard Lambert, "Gaudium et Spes" hier et aujourd'hui, u: *Nouvelle Revue Théologique* 107 (1985.), str. 321-346; Gotthard Fuchs - Andreas Lienkamp (Hrsg.), *Visionen des Konzils. 30 Jahre Pastoralkonstitution "Die Kirche in der Welt von heute"*, Münster, 1997.; Tomislav Janko Šagi-Bunić, *Koncil za promociju čovjeka*, u: *Isti: Ali drugog puta nema. Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*, Zagreb, 1969., str. 316-325; Ante Kusić, *Dijaloška suradnja Crkve i suvremenog svijeta u duhu "Gaudium et spes"*, u: *Bogoslovska smotra* 37 (1967) 1-2, str. 298-308; *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 133 (2005.) 11, str. 865-896: prilozi o "Gaudium et spes" - povodom četrdesete obljetnice nastanka; Josip Jelenić, *Odnos Crkve i svjetovne stvarnosti u svjetlu Drugoga vatikanskog sabora*, u: *Nediljko A. Ančić - Nikola Bižaca (prir.), Kršćani i politika. Zbornik radova međunarodnoga znanstvenog skupa. Split, 24.-25. listopada 2002., Split, 2003.*, str. 165-186. – O koncilskom izričaju "znakovi vremena" vidi studiju: Bonaventura Duda, "Signa temporum – znakovi vremena" u koncilskoj raspravi, u: *Ratko Perić (prir.), Čovjek – slika i prijatelj Božji. Zbornik u čast Ivana Goluba, Rim, 1991.*, str. 254-273.

ima svoju već dulju povijest, započetu još u novome vijeku. Na tu napetost Crkva je u ono doba reagirala tako da je nastojala, kroz obranu i povlačenje, neokrnjena ići dalje. U tome je dobrim dijelom i uspjela ali je pritom izgubila živi susret s modernom kulturom i suvremenim društvenim pitanjima: Novovjekovni katolicizam postao je doduše čvrsta utvrda, koja je u unutrašnjosti Crkve sačuvala pravu vjeru i snagu organizacije, "ali se je od velikih kontroverznih životnih problema zapravo morala osjećati odsječenom".⁴ Gotovo svi veliki izazovi između vjere i kulture, Crkve i društva u novome vijeku, razlaže dalje Lehmann, mogu se opisati kao elementarne konfliktne situacije između "čuvanja identiteta i sposobnosti dijaloga sa svijetom",⁵ počevši od sukoba s Galilejem do ogorčenih borbi oko prihvaćanja povijesno-kritičke metode u teologiju u vrijeme modernističke krize. Pod teretom ovakve baštine započeo je s papom Ivanom XXIII. proces otvaranja Crkve prema svijetu.

Već sama najava novoga koncila od strane Ivana XXIII., 25. siječnja 1959., tek tri mjeseca nakon početka njegova pontifikata, pobudila je veliko zanimanje. No, tada se još nije moglo znati u kojem pravcu će najavljeni koncil krenuti. Ipak se iz Papina govora mogla naslutiti želja za stvaranje novoga ozračja u Crkvi. Jer on je naime kao cilj svojega pastoralnog djelovanja označio, uz dobro duša, također i zauzimanje veoma jasnog stava prema "duhovnim zahtjevima sadašnjeg vremena".⁶ Ovaj zahtjev za obnovom i osuvremenjenjem vjerskog života nije se mogao ograničiti samo na nutarnju reformu u Crkvi, bez dodira sa svijetom. Provođenje temeljitih promjena moguće je, naime, samo u uskoj povezanosti između reforme, obnove i suvremenosti⁷ - u procesu koji je označen poznatim i često citiranim pojmom *aggiornamento*⁸ (osuvremenjenje).

Papin pojam *aggiornamento*, tijesno povezan s poviješću Drugoga vatikanskog koncila, pojavljuje se već 1957., kada je kao patrijarh Venecije, na otvaranju pokrajinske sinode, rekao: "Čujete

⁴ Isto, str. 329.

⁵ Isto.

⁶ Joannes XXIII, Primus Oecumenici Concilii nuntius, u: Acta et documenta concilio oecumenico Vaticano II apparando [=ADCOV], series I (antepreparatoria), vol. I, Vaticanum, 1960., str. 3-6, ovdje 3.

⁷ Usp. Nikolaus Klein, *Aggiornamento und "Zeichen der Zeit"*. Zu den Konzilsprojekten von Johannes XXIII. und Paul VI., u: G. Fuchs - A. Lienkamp (Hrsg.): nav. dj., str. 27-50, ovdje 29-35.

⁸ Usp. Giuseppe Alberigo, *Aggiornamento*, u: Lexikon für Theologie und Kirche, sv. 1., Freiburg, ³1993., stup. 231.

li često riječ *aggiornamento*? Vidite ovdje našu svetu Crkvu, uvijek mladu i spremnu, da slijedi različiti tijek životnih okolnosti sa svrhom da se prilagodi, korigira, popravi, potiče”.⁹ Ova mu je ideja bila izvor inspiracije o svrsi najavljenog koncila. U audijenciji za članove komisija za pripremu koncilskih tekstova, održanoj 14. studenog 1960., Papa je istaknuo da Koncil treba uvažiti supstanciju ljudskoga i kršćanskog mišljenja i života.¹⁰ Najavljeno otvaranje Crkve prema svijetu potvrdio je potom u govoru na radiju, neposredno prije otvaranja koncila 11. rujna 1962., rekavši: Na koncilu se radi o “odgovoru cijelog svijeta, modernog svijeta na zavjet Isusa Krista”.¹¹

Zanimljivo je ovdje upozoriti na to da je Karl Lehmann prije nekoliko godina predložio novu sintagmu za označavanje Koncila: “Koncil u procesu”.¹² Lehmann bi toj sintagmi, u odnosu na spomenuti pojam “*aggiornamento*”, dao prednost ili u najmanju ruku istu vrijednost. Nakon što danas, iz povijesne distance i zahvaljujući novijim istraživanjima,¹³ imamo bolji uvid u pripreme i tijek Koncila, mogli bismo se doista suglasiti s Lehmannom.

Želju Ivana XXIII. o zauzimanju dijaloškog odnosa Crkve prema svijetu svesrdno je preuzeo njegov nasljednik papa Pavao VI. U govoru na otvaranju druge periode Koncila, 29. rujna 1963. naveo je njegova četiri glavna cilja: samorazumijevanje Crkve, obnovu Crkve, ponovo uspostavljanje jedinstva među svim kršćanima, te razgovor sa svijetom.¹⁴ U odnosu na zadnji, četvrti cilj, Papa je precizno formulirao zadaću: Koncil želi “uspostaviti most prema ljudskom društvu naših dana”.¹⁵

⁹ Angelo Roncalli, *Scritti e discorsi*, 4 sv., Roma, 1959.-1962., sv. 3., str. 264; citirano prema: G. Alberigo, *Aggiornamento*, str. 231.

¹⁰ Usp. Joannes XXIII, *Ad Commissionum Praeparatoriarum Sodales et Consultores*, u: ADCOV, series II (praeparatoria), vol. I, Vaticanum, 1964., str. 32-41; vidi: N. Klein, nav. čl., str. 35.

¹¹ Joannes XXIII, *Nuntius radiophonicus*, u: ADCOV, series II (praeparatoria), vol. I, Vaticanum, 1964., str. 348-355, ovdje 350.

¹² K. Lehmann, *Hermeneutik für einen künftigen Umgang mit dem Konzil*, u: Günther Wassilowsky (Hrsg.), *Zweites Vatikanum – vergessene Anstöße, gegenwärtige Fortschreibungen*, Freiburg, 2004., str. 71-89, ovdje 73.

¹³ Usp. nova, opsežna djela: Giuseppe Alberigo - Klaus Wittstadt (Hrsg.), *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils (1959-1965)*, 5 sv., Mainz / Leuven, 1997.; Peter Hünermann - Bernd Hilberath, *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, 5 sv., Freiburg, 2004.-2005.

¹⁴ Usp.: *Das Zweite Vatikanische Ökumenische Konzil. Die Eröffnung der zweiten Sitzungsperiode*, u: *Herder Korrespondenz* 18 (1963/64) 2, str. 76-83, ovdje 79.

¹⁵ Isto, str. 81.

Navedenu misao o potrebi razgovora Crkve i svijeta Pavao VI. dalje je razvio i produbio u svojoj prvoj enciklici, *Ecclesiam suam*.¹⁶ objavljenoj 1964., godinu dana nakon početka svojega pontifikata. Potreba za dijalogom, po njegovim riječima, očitovala se na objema stranama, i na strani svijeta i na strani Crkve. Zato Papa u ovom pastirskom pismu želi objasniti koliko je "s jedne strane, za spas ljudskog društva važno i, s druge strane, koliko je Crkvi na srcu, da se Crkva i ljudsko društvo susreću, uzajamno upoznaju i ljube" (ES, 3). Nutarnji život Crkve bio je "doveden u opasnost zbog dugotrajne uhodanosti" (ES, 5). Sada se, posebno na poticaj Koncila, poduzimaju veliki naponi osuvremenjenja. Papa govori o trima temeljnim temama, trima temeljnim zadaćama Crkve, koje su i sadržaj triju poglavlja enciklike. Crkva ponajprije treba "produbiti svijest o samoj sebi" (ES, 10). Iz toga proizlazi druga zadaća: snažna i živa želja Crkve "da se obnovi" (ES, 12). Iz prve dvije logički proizlazi treća: "pitanje odnosa što ih Crkva danas mora uspostaviti sa svom zajednicom čovječanstva" (ES, 13) u kojoj se i sama nalazi i posred koje živi i djeluje. Ona, dakle, stoji pred velikom zadaćom: "kako započeti dijalog između Crkve i suvremenih ljudi" (ES, 15). Papa naglašava da za naznačeni dijalog Koncil pokazuje veliki interes, te da će mu dati potrebnu širinu i naznačiti teškoće koje mu stoje na putu, kako bi ga mogao ostvariti u što većoj mjeri.

Pastoralnom konstitucijom *Gaudium et spes* Drugi vatikanski koncil jasno je očitovao nakanu suvremene Crkve da ne želi više biti odijeljena od svijeta i njegovih problema, a još manje u konfrontaciji s njim. Ona sebe sada doživljava "usko povezanom s ljudskim rodom i s njegovom poviješću" (GS, 1).¹⁷ Zato su, kako govore poznate prve riječi Konstitucije, "radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našega vremena", posebno siromašnih i onih koji trpe, "radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika" (GS, 1). Jer sve što je ljudsko (*humanum*) nalazi odjeka u srcima kršćana. Stoga Koncil, upravljajući svoju riječ "svim ljudima", želi izložiti "kako shvaća prisutnost i djelovanje Crkve u suvremenom svijetu" (GS, 2), te čovječanstvu pružiti "iskrenu suradnju Crkve da se ostvari ono bratstvo svijetu koje

¹⁶ Pavao VI., *Ecclesiam suam* – Crkvu svoju. O putovima kojima Katolička Crkva treba da izvršuje u naše doba svoju zadaću, Zagreb, 1979., [=ES]. Vidi: Bonaventura Duda, *Dijalog Crkve i svijeta*. Uz encikliku Pape Pavla VI. "Ecclesiam suam – Crkvu svoju", u: *Bogoslovska smotra* 35 (1965.) 1, str. 1-5.

¹⁷ Citati se navode prema izdanju: Drugi vatikanski koncil: *Pastoralna konstitucija Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu, u: *Isti: Dokumenti*. Latinski i hrvatski, Zagreb, 1993., str. 619-768.

odgovara čovjekovu pozivu" (GS, 3). Crkva nadalje želi odgovoriti "na vječna ljudska pitanja o smislu sadašnjeg i budućeg života i o njihovu međusobnom odnosu" (GS, 4). U nakani da vodi dijalog sa svijetom,¹⁸ ne kani ostati samo na razini 'poučavanja' svijeta. Uz ovo ona želi dati i svoj specifičan doprinos njegovom dobru. Jer dok se Crkvi u ranijim stoljećima dogodilo, kako je to naglasio Lehmann, da je bila isključena iz rješavanja nekih gorućih problema svijeta, ona je na Koncilu taj izazov prihvatila. U tom smislu se u broju 10 izričito naglašava da Koncil želi govoriti svijetu, u svjetlu Krista, s dvostrukom nakanom: "da osvjetli misterij čovjeka i da surađuje u iznalaženju rješenja za goruća pitanja našega vremena" (GS, 10).

2. Polazište dijaloga: ideja humanosti/•ovje•nosti

Nakana Koncila da stupi u dijalog¹⁹ sa svijetom stavila je pred koncilske oce vrlo složen zadatak sastavljanja prikladnog dokumenta. Već je samo opredjeljenje Koncila, da se obrati svim ljudima, kako to ističe Aldo Starić, "bitno oblikovalo i metodologiju daljnjeg teksta Konstitucije".²⁰ Ako se, naime, želi voditi dijalog sa cijelim svijetom, onda kao prvo treba govoriti jezikom koji taj svijet razumije. K tome pridolaze druga pitanja, kao pitanja o polazištu i metodi izlaganja, te o samoj strukturi planiranog dokumenta. Ima li se na pameti odluka Koncila da dokument u svom temelju treba biti kršćanska antropologija, sa specifičnim odnosom prema kristologiji, tada se još bolje može dočarati složenost zadatka danog koncilskim ocima. Jer, dotada ni u jednom koncilskom dokumentu antropologija nije bila posebna tema.²¹ Antropološka pitanja obrađivala su se samo u povezanosti s kristologijom ili s naukom o stvaranju i milosti ili

¹⁸ O dijaloškom karakteru samoga Predgovora Konstitucije (br. 1-3) vidi: Aldo Starić, Crkva ususret svijetu. Komentar br. 1-3 Pastoralne konstitucije 2. vatikanskog sabora "Gaudium et spes", u: Bogoslovska smotra 67 (1997) 1, str. 1-20, posebno 13-17.

¹⁹ O dijalogu su pisali: Tomislav Šagi-Bunić, Što je dijalog? u: Isti, nav. dj., str. 377-383; Vjekoslav Bajsić, Dijalog, reagiranja, polemike, Zagreb, 2003.: str. 9-86: I. poglavlje: Narav i problemi dijaloga.

²⁰ A. Starić, nav. čl., str. 16.

²¹ Vidi: Mark G. Mac Grath, Historische Bemerkungen zur Konstitution, u: Guillelme Baraüna (Hrsg.), Die Kirche in der Welt von heute. Untersuchungen und Kommentare zur Pastoralkonstitution "Gaudium et Spes" des Zweiten Vatikanischen Konzils, Salzburg, 1967., str. 15-31, ovdje 26.

u nekom drugom aktualnom kontekstu. I na kraju valja podsjetiti da je Koncil, želeći govoriti i o konkretnim problemima pojedinca i društva, preko granica strogo teološkoga govora, zakoračio na novo područje. U vezi s tim višestrukim zadacima pred koje su koncilski oci bili postavljeni, Angelo Scola s pravom je primijetio da bi se oni bez većih teškoća mogli unijeti u nacrt programa, ali da nastaju velike teškoće "ako ih se treba prenijeti u jasne i organski formulirane doktrinarne tvrdnje, što je svojstveno koncilskom dokumentu".²² Zbog njihove važnosti za razumijevanje naše teme – dijaloškog karaktera antropologije Konstitucije – naznačena pitanja želimo pobliže razmotriti. Kako se zapravo radi o 'kolopletu', o međusobno povezanim i međusobno uvjetovanim pitanjima, nije ih lako primjereno i pregledno opisati. Takav opis prikazuje ih linearno, nabrojene jedne kraj drugih, dok ona u stvarnosti djeluju zajedno i istovremeno.

Pođimo od pitanja o karakteru samoga teksta Konstitucije. Postojala je naime nejasnoća u tome hoće li govor o Crkvi u svijetu nositi pečat ekleziologije ili antropologije. U traganju za odgovorom Koncil je prošao dug put, što je vidljivo iz analize predložaka tekstova Konstitucije, kojih je prema opće prihvaćenom brojenju bilo ukupno osam.²³ Počelo se od antropologije, pa se prešlo na ekleziologiju, te na kombinaciju ovih dviju, dok je u tekstu iz Aricciae naglasak opet stavljen na antropologiju, te je ta pozicija zadržana i u konačnoj formulaciji *Gaudium et spes*.²⁴ Konstitucija to izražava

²² Angelo Scola, *Gaudium et Spes: dialogo e discernimento nella testimonianza della verità*, u: Rino Fisichella (a cura di): *Il Concilio Vaticano II. Recezione e attualità alla luce del Giubileo*, Cinisello Balsamo (Milano), 2000., str. 82-114, ovdje 85.

²³ Vrlo preciznu i preglednu rekonstrukciju nastanka pojedinih predložaka teksta GS vidi kod: Charles Moeller, *Die Geschichte der Pastoralkonstitution*, u: *Lexikon für Theologie und Kirche. Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare* [= ²LThK. E], sv. III., Freiburg, ²1968., str. 242-278. Usp. Josip Grbac, *Graditelji Kraljevstva. Teologija rada II. vatikanskog koncila*, Rijeka, 1996., str. 11-88: o pretpovijesti i povijesti nastanka Konstitucije; Isti, *Iz povijesti nastanka Gaudium et spes*, u: *Vjesnik \akovačke i Srijemske biskupije* 133 (2005) 11, str. 873-876.

²⁴ Tako je u prvom cjelovitom tekstu (tekst 2 ili shema 17) kao temeljna tema uzeta antropologija, a potom u međutekstu (a) (Mecheln) ekleziologija. Međutekst (b) (Zürich) i tekst 3 (shema 13) povezuju antropologiju i ekleziologiju, pri čemu je naglasak stavljen na ovu drugu. U tekstu 4 (Ariccia) opet je stavljen naglasak na antropologiju i ta pozicija ostaje do kraja, dakle i u tekstovima 5 i 6. O tome vidi: Thomas Gertler, *Jesus Christus – Die Antwort der Kirche auf die Frage nach dem Menschsein. Eine Untersuchung zu Funktion und Inhalt der Christologie*

riječima: Kako "po gotovo istom uvjerenju vjernika i nevjernika sve na zemlji treba biti uređeno prema čovjeku" (GS, 12), to će čovjek "biti središte svega našega izlaganja" (GS, 3). U okviru te kršćanske antropologije²⁵ trebalo je naći zajedničku ideju koja će biti polazište dijaloga Crkve i svijeta.

Na trag toga polazišta vodi nas diskusija vezana uz tekst iz *Aricciae*, vođena na Koncilu u jesen 1965. U okviru rasprave o adresatima Konstitucije u Mješovitoj plenarnoj potkomisiji naglašeno je, kako stoji u *Relatio generalis*, da bi prema mišljenju većine otaca daljnji postupak trebao biti takav "da se polazi od činjenica i istina koje je prihvatila većina ljudi, također i nevjernici: ali tako da se postupno dospije do izlaganja cijele objavljene istine".²⁶ Ovime je naznačena specifičnost u metodi izlaganja. Polazi se, naime, od opće prihvaćenih istina. Potom će se postupno doći do cjelokupnog poklada vjere. Ova, na prvi pogled neobična i ujedno nova metoda nagoviještena je u samoj Konstituciji, u broju 11, gdje se kaže: Koncil želi u prvom redu u svjetlu vjere prosuditi i s njihovim božanskim izvorom povezati "one vrijednosti koje su danas najviše u cijeni" (GS, 11). U istome broju, u prvom i u trećem odlomku, imamo još dva za nas važna izričaja, koja pobliže određuju traženo polazište dijaloga. U prvom odlomku, uz govor o razabiranju znakova Božje prisutnosti i Božjih nakana u događajima u svijetu, Konstitucija ističe da vjera usmjeruje duh prema "zaista humanim rješenjima (*ad solutiones plene humanas*)". U trećem odlomku se kaže da u traženju odgovora na pitanja o čovjeku, o njegovoj djelatnosti i o društvu, čovječanstvo i narod Božji uzajamno služe jedan drugome, te se tako "poslanje Crkve ukazuje religioznim (*missio religiosam*) te samim tim duboko ljudskim (*summe humanam*)" (GS, 11). Ovo ljudsko/čovječno (*humanum*), navedeno dva puta, postalo je točkom povezanosti Crkve i svijeta. Ono je tako postalo, rečeno riječima

im ersten Teil der Pastoralkonstitution "Gaudium et spes" des Zweiten Vatikanischen Konzils, Leipzig, 1986., str. 20.

²⁵ Kritičku analizu antropologije Konstitucije u perspektivi suvremene interdisciplinarne antropologije vidi: Luigi M. Rulla - Franco Imoda - Joyce Ridick, *Antropologia della vocazione cristiana: aspetti conciliari e postconciliari*, u: René Latourelle (a cura di), *Vaticani II: bilancio e prospettive. Venticinque anni doppio*, sv. 2., Assisi, Cittadella Editrice, 1987., str. 952-1000; vidi također: A. Scola, nav. čl.

²⁶ *Relatio generalis*, u: *Acta synodalia sacrosancti concilii oecumenici Vaticani secundi* [=ASCOV], vol. IV, pars I, Vaticanum, 1976., str. 517-528, ovdje 523.

Josepha Ratzingera, "stožerom razgovora i medijem dijaloga".²⁷ Odavde bi se stoga cijela Konstitucija mogla označiti kao razgovor kršćanina i ateista o pitanju tko i što je zapravo čovjek.

Treba međutim vidjeti u kojoj perspektivi stoji ovo polazište dijaloga. Ova je točka jedan od presudnih momenata u našem razmatranju Konstitucije. Temeljno je naime pitanje: kako se polazeći od "vrijednosti koje su danas u cijeni" (GS, 11), u tijeku izlaganja može dospjeti do iznošenja cjelovitosti kršćanske poruke? Koji problemi se na tome putu javljaju? U kojoj mjeri je ta, u svakom pogledu, posve nova teološka metoda, uspješna? Koje su njezine pozitivne strane, a koje moguće slabosti? Naznačenu problematiku izložiti ćemo u širem kontekstu, u okviru prikaza strukture Konstitucije. Pritom će se isprepletati govor o strukturi i metodi, te implicitno i o jeziku izlaganja.

3. Struktura i metoda izlaganja

Nakana Koncila, da osvijetli misterij čovjeka i ujedno surađuje sa svijetom u iznalaženju rješenja aktualnih pitanja, stavila je sastavljачe Konstitucije pred veoma složeni zadatak. U jednom istom dokumentu trebalo je izložiti učiteljske iskaze o kršćanskoj antropologiji i praktične/pastoralne iskaze o problemima svijeta. Trebalo je dakle povezati dogmatske, dakle trajno važeće, i vremenski prolazne tvrdnje, što je bila novost za koncilski dokument. Konstitucija je stoga podijeljena u dva nejednaka dijela, koji ipak tvore jedinstvenu cjelinu. Ona je zbog ove specifičnosti zadobila oznaku "pastoralne" konstitucije, jer "na temelju doktrinarnih načela kani iznijeti stav Crkve prema današnjem svijetu i ljudima. Stoga nije ni prvi dio bez pastoralne nakane, ni drugi bez doktrinarne".²⁸

Prvi dio Konstitucije, kojem prethode Predgovor (GS, 1-3) i Uvodne konstatacije o položaju čovjeka u suvremenom svijetu (GS, 4-10), pretežno je učiteljskog karaktera i nosi naslov Crkva i čovjekov

²⁷ Joseph Ratzinger, *Erstes Kapitel des ersten Teils. Kommentar*, u: *2LThK. E*, sv. III., str. 313-354, ovdje 315. - Hans Urs von Balthasar će ovu problematiku svesti na pitanje smisla ljudskog života, tvrdeći: Pitanje o smislu "nudi 'stvarni temelj odnosa Crkve i svijeta' (GS, 40, 1)" (*Isti, Theodramatik. III. Die Handlung, Einsiedeln, 1980., str. 446*).

²⁸ Bilješka uz naslov Konstitucije: Drugi vatikanski koncil, *Pastoralna konstitucija "Gaudium et spes"* o Crkvi u suvremenom svijetu, u: *Isti: Dokumenti*, str. 762.

poziv (GS, 11-45). Podijeljen je u četiri cjeline, glave, od kojih prve tri promatraju čovjeka kao osobu, kao društveno biće i kao biće koje oblikuje svijet, te čine osnove antropologije *Gaudium et spes*. Četvrta glava izlaže poslanje Crkve u svijetu.

Drugi dio Konstitucije, s naslovom *Neki gorući problemi* (GS, 46-93), u svojim je iskazima pretežno pastoralnog karaktera. U pet glava obrađeni su problemi, koji najviše zaokupljaju čovječanstvo i u čijem rješavanju Koncil želi aktivno sudjelovati. Riječ je o promicanju dostojanstva braka i obitelji, promicanju kulturnog napretka, ekonomsko-socijalnom životu, životu političke zajednice, te promicanju mira i izgradnji zajednice naroda.

Sada želimo pobliže izložiti središnje antropološke dijelove Konstitucije, kako bismo pokazali strukturu i metodu njezina izlaganja, te, uključno, i njezin jezik.

a) O položaju čovjeka u suvremenom svijetu (GS, 4-10)

Ovdje su, u skladu s odabranim polazištem o opće prihvaćenoj ideji humanosti, najprije ocrtane važnije značajke suvremenog svijeta, bez njihovog teološkog tumačenja i vrednovanja. Iscrpno se analiziraju nade i tjeskobe čovječanstva, duboke promjene u svijetu, društvene, psihološke, moralne i vjerske promjene. Ove mnogostruke i nagle promjene modernog svijeta "rađaju ili povećavaju proturječja i neuravnoteženosti" (GS, 8) u svijetu. Istodobno raste uvjerenje da čovječanstvo može i mora učvršćivati svoje gospodstvo nad stvorenim svijetom, te ujedno stvarati takav politički, socijalni i ekonomski poredak koji će služiti čovjeku i omogućiti razvoj njegova dostojanstva. Gledajući tako opisani svijet u cjelini, Koncil ustvrđuje da se on "pokazuje u isto vrijeme snažnim i slabim, sposobnim da čini najbolja i najgora djela" (GS, 9). Koncilski oci potom skreću pozornost na temeljno pitanje, na pitanje samoga čovjeka, i tako prelaze na zaključni, ujedno temeljni broj ove cjeline: "Neuravnoteženosti" svijeta povezane su zapravo "s onom osnovnijom neuravnoteženošću kojoj su korijeni u čovjekovu srcu", koja nije ništa drugo doli "podijeljenost u njemu samome" (GS, 10).

Nakon tog detaljnog i iscrpnog sociološkog opisa i analize položaja čovjeka u suvremenom svijetu, izričiti teološki govor pojavljuje se tek u zadnjem odlomku te cjeline. Crkva se ovdje odlučuje, ne na davanje racionalnog odgovora, nego na ispovijedanje vjere. U kratkom tekstu, zapravo u jednom "kristološkom credu

Konstitucije”,²⁹ sažeto su izložene temeljne kristološke tvrdnje o poimanju čovjeka: “Krist, koji je za sve umro i uskrsnuo, po svojem Duhu pruža čovjeku svjetlo i snagu da može odgovoriti svom vrhovnom pozivu”; Isus Krist jedino je ime dano ljudima, “po kojem oni trebaju da se spase” (GS, 10). On je zatim “ključ, središte i cilj” (GS, 10) sve ljudske povijesti. Nadalje se ističe, upravo kao protuteža ranije navedenim mnogim promjenama u svijetu, da se na dnu svih tih promjena “nalazi mnogo toga što je nepromjenljivo i što ima svoj najdublji temelj u Kristu, koji je isti jučer i danas i uvijek” (GS, 10). Koncil želi, dakle, govoriti svijetu “u svjetlu Krista, slike Boga nevidljivoga, Prvorodunca svakog stvorenja” da “osvijetli misterij čovjeka i da surađuje u iznalaženju rješenja za goruća pitanja našega vremena” (GS, 10). Istina o otajstvu čovjeka nalazi se, dakle, u Isusu Kristu. Samo on je odgovor na čovjekovo pitanje o njemu samome. Ovaj kristološki odlomak je, s jedne strane, dakle, zaključak uvodnog razmatranja o situaciji čovjeka u svijetu. S druge strane, on je i uvod u daljnje izlaganje. Time on, kako ističe Charles Moeller, stavlja “cijelu Konstituciju pod znak Krista i Crkve”³⁰ i tako uvodi u izlaganje kršćanske antropologije, sadržane u prve tri glave prvoga dijela Konstitucije. U svakoj se glavi, kako ćemo vidjeti, ponavlja specifična shema izlaganja.

b) O dostojanstvu ljudske osobe (GS, 12-22)

Kao i u prethodno izloženim Uvodnim konstatacijama (GS, 4-10), izlaganje i ovdje započinje ‘odozdo’, od ljudskog iskustva. Na retorički postavljeno pitanje: što je čovjek, prvo se sumarno navodi da je on o sebi izrekao različita, pa i suprotna mišljenja, u kojima se često “ili toliko uzvisuje da sebe smatra apsolutnim mjerilom ili se snizuje do očajja, odakle je tjeskoban i smeten” (GS, 12). Crkva sve te čovjekove tegobe proćučuje i iz božanske objave daje odgovor, iz kojega će se moći razumjeti njegove slabosti i ujedno priznati njegovo dostojanstvo i poziv: “Sveto pismo, naime, uči da je čovjek stvoren ‘na sliku Božju’, sposoban da spozna i ljubi svoga Stvoritelja, da je od njega postavljen za gospodara nad svim zemaljskim stvarima,

²⁹ Th. Gertler, nav. dj., str. 94.

³⁰ Charles Moeller, Das Proemium. Kommentar, u: ²LThK. E, sv. III., str. 280-312, ovdje 312.

da njima upravlja i njima se služi slaveći Boga" (GS, 12).³¹ Uz ovdje navedene implikacije stvaranja čovjeka na sliku Božju – njegovog posebnog odnosa s Bogom, te njegovog vladanja svijetom - tekst dalje ističe i čovjekovo određenje za zajednicu: stvoren kao muško i žensko, on je "po svojoj najdubljoj naravi društveno biće" (GS, 12). Ovdje, u odnosu na tekst Uvodnih konstatacija, zapažamo veliku novost, da se naime već u prvom broju nove cjeline donosi snažan teološki izričaj. Taj izričaj o ideji slike Božje otvara teološki horizont daljnjem izlaganju, što ćemo još pobliže razmotriti u završnom osvrtu.

U idućoj točki izlaganje započinje obrnuto od uobičajenog slijeda: ne 'odozdo', već 'odozgo'. Ostajući i dalje na razini stvaranja, govori se da je čovjek, pod utjecajem Zloga, već na početku povijesti zloupotrebljavao slobodu dižući se protiv Boga, želeći svoj cilj ostvariti mimo njega. Ta poruka objave, ističe Konstitucija, "slaže se i sa samim iskustvom" (GS, 13), koje u čovjeku otkriva nagučće na zlo i nutarnju podijeljenost. Koncilijskim ocima je ovdje bilo stalo da pokažu traženo početno suglasje opće prihvaćenih ideja i kršćanskog nauka. Od tog početnog suglasja vjere i svijeta, koje se traži kao pretpostavka mogućnosti dijaloga, tekst će opet prijeći na govor vjere i skrenuti pogled na otkupljenje: "No sam je Gospodin došao da oslobodi čovjeka i da ga ojača, obnavljajući ga iznutra i izbacujući napolje 'kneza ovoga svijeta' (usp. Iv 12, 31) koji ga je držao u ropstvu grijeha" (GS, 13). Tako je, dakle, na početku glave, u brojevima 12 i 13, prisutan stanoviti induktivni povijesno-spasenjski uspon od stvaranja preko grijeha prema otkupljenju.

Kao proširenje čovjekova određenja kroz teologiju stvaranja, sljedeći brojevi govore o strukturi čovjeka (14), o dostojanstvu razuma, istini i mudrosti (15), o dostojanstvu moralne savjesti (16), o veličini slobode, kao iznimnom znaku Božje slike u čovjeku (17). U njima se rijetko spominje grijeh, Bog ili Krist. Tek u govoru o misteriju smrti (18) sadržana je snažna kristološka poruka: Pobjedu nad smrću Krist je "izvojevao uskrsnuvši na život, pošto je svojom smrću oslobodio čovjeka od smrti" (18). Tako ovdje prvi put u Konstituciji otajstvo Uskrsa odzvanja kao središte kristologije i središte kršćanske egzistencije uopće. Iduća tri broja (19-21), posvećena ateizmu, opet su gotovo isključivo sociološko opisivanje.

³¹ O značenju, koje ideja slike Božje u čovjeku ima za antropologiju Konstitucije, vidi: Nikola Dogan, Kršćaninova specifičnost u svijetu prema II. vatikanskom saboru, u: Bogoslovska smotra 66 (1996) 2-3, str. 201-225.

Tek završni 22. broj, kao vrhunac izlaganja ove glave o dostojanstvu ljudske osobe, progovara snažno teološki. On zapravo sadrži "kristološku sintezu antropologije"³² Konstitucije. Govori o Kristu, koji je pravi odgovor na pitanje o tome tko je čovjek: "Misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi"; Krist, objavljujući misterij Oca i njegove ljubavi, "potpuno otkriva i čovjeka njemu samome te mu objavljuje uzvišenost njegova poziva" (GS, 22). Stoga istine o čovjeku, iznesene u ranijim brojevima ove cjeline, u Kristu nalaze "svoj izvor i u njemu dosižu svoj vrhunac" (GS, 22). Potom se ovaj broj vraća početnom broju 12 i interpretira Krista kao eshatološkog Adama, na kojega je uputio već prvi Adam: "On koji je 'slika nevidljivog Boga' (Kol 1, 25) jest i savršeni Čovjek koji je Adamovim sinovima vratio sličnost s Bogom, koja je već prvim grijehom izobličena" (GS, 22). Nakon što je izložena temeljna misao – Krist novi Adam, eshatološka slika Božja – tekst ovoga broja govori o tri osnovna kristološka misterija: o utjelovljenju, križu i uskrsnuću, kao temelju spasenja kršćanina: "Pridružen pashalnom misteriju, kao što je suobličen Kristu u smrti, tako, nadom ohrabren ide u susret uskrsnuću" (GS, 22). U vidu nagoviještenog dijaloga ovdje je naglašeno da je svim ljudima dobre volje, po djelovanju Duha Svetoga, pružena mogućnost da se pridruže tom pashalnom misteriju.

c) O ljudskoj zajednici (GS, 23-32)

U drugoj glavi³³ Konstitucije se kao crvena nit provlači uvid o rastu jedinstva svijeta kao činjenice i kao zadaće. U tom vidu se na početku glave navodi da kršćanska objava potiče rast zajedništva i uvodi u dublje razumijevanje društvenog nauka, te se naglašava komunitarni karakter čovjekova poziva, utemeljen u činjenici, da su svi ljudi "stvoren na sliku Božju" (GS, 24). Vrhunac teološkog utemeljenja ljudske zajednice čini razumijevanje ljudske osobe po analogiji na razumijevanja osoba samoga Trojstva: postoji naime "sličnost između jedinstva božanskih osoba i jedinstva sinova Božjih u istini i ljubavi" (24). Ova sličnost odnosi se na relacijsko poimanje osobe.

Iza ovoga dolazi obrada pojedinih tema: uzajamna ovisnost čovjekove osobe i ljudskog društva, promicanje općeg dobra,

³² Th. Gertler, nav. dj., str. 113-114.

³³ Uz problematiku cijele glave vidi: isto, str. 138-179.

poštivanje ljudske osobe, poštivanje i ljubav prema protivnicima, bitna jednakost svih ljudi i socijalna pravda, uzdizanje iznad individualističke etike, odgovornost i sudjelovanje.

Završni broj 32, pod naslovom Utjelovljena Riječ i Ljudska solidarnost, pokazuje da se dovršenje ljudske zajednice ostvaruje po spasenjskom djelu Isusa Krista. Tu se, pod vidom zajedništva, motre glavni momenti povijesti spasenja, od Saveza, preko utjelovljenja i pashalnog misterija Isusa Krista, te Crkve, pa do eshatološkog ispunjenja. Kao što je u stvaranju utemeljen zajedničarski vid čovjekova života, tako i spasenje naglašava taj karakter. Ova dimenzija zajedništva, utemeljena stvaranjem izabranog naroda, usavršena je i dovršena "djelom Isusa Krista", koji je kao utjelovljena Riječ htio "biti dionikom ljudske zajednice" (GS, 32), pokazujući tako punu solidarnost s ljudima. Kao najveći čin njegove solidarnosti, usmjeren prema svim ljudima, tekst navodi da je sama sebe, "sve do smrti, prinio za sve, kao Otkupitelj svijuu" (GS, 32). Od Krista ustanovljena Crkva – "nova bratska zajednica" (GS, 32) – treba dalje poticati solidarnost među ljudima. Puno ostvarenje zajedništva ljudskog roda otvoreno je prema eshatonu.

d) O ljudskoj djelatnosti u svijetu (GS, 33-39)

I ovdje, kao i u ranije dvije glave, susrećemo istu shemu izlaganja. Tekst slijedi jasnu povijesno-spasenjsku strukturu: od stvaranja (GS, 34) i grijeha (GS, 37) prema otkupljenju u Kristu (GS, 38) i eshatološkom ispunjenju (GS, 39).³⁴ Ova glava donosi, po riječima Alfonsa Auera, skicu teologije ljudskog stvaranja, "koja je uvjerljiva", jer joj je struktura izlaganja "povijesno-spasenjska".³⁵

Već se u uvodnim rečenicama napominje da se ovo pitanje smisla i vrijednosti ljudske djelatnosti u svijetu³⁶ od samog početka stavlja pod svjetlo Objave (GS, 33). U tom svjetlu je istaknuto da ljudska djelatnost odgovara Božjoj zamisli, jer je "čovjek, stvoren na sliku Božju, primio nalog da sebi podloži zemlju sa svime što ona sadržava, te upravlja svijetom u pravednosti i svetosti" (GS, 34). Na

³⁴ Usp. Th. Gertler, nav. dj., str. 192.

³⁵ Alfons Auer, Drittes Kapitel des ersten Teils. Einleitung und Kommentar, u: ²LThK. E, sv. III., str. 377-397, ovdje 395.

³⁶ Uz problematiku cijele glave vidi: Th. Gertler, nav. dj., str. 180-240; J. Grbac, nav. dj., str. 89-195.

pozadini teologije stvaranja tekst govori o normi ljudskog djelovanja (GS, 35), o opravdanoj autonomiji ovozemnih stvarnosti (GS, 36) te o iskvarenosti rada grijehom (GS, 37).

Ljudska djelatnost dovedena je do savršenstva u misteriju Krista: Svojim utjelovljenjem on je posvetio svijet i povijest. On nas uči da je nova zapovijed ljubavi, konkretizirana u križu, "osnovni zakon [...] preobrazbe svijeta" (GS, 38). Kao uskrsnuli Gospodin, po Duhu Svetom, on djeluje u srcima ljudi i "nadahnjuje, pročišćuje i učvršćuje ona velikodušna nastojanja kojima se ljudska obitelj trudi da poboljša životne uvjete i da tom cilju podloži svu zemlju" (GS, 38). U završnom broju (GS, 39), u okviru govora o eshatološkom dovršenju svijeta, razmatra se značenje ljudskog stvaranja za budući svijet: novom nebu i novoj zemlji pripadaju i rezultati ljudskog rada, ukoliko proizlaze iz ljubavi prema Bogu i blišnjima.

4. Osvrt

Koncepcija Konstitucije, kako je vidljivo iz prethodnog izlaganja, doista je specifična. U skladu s nakanom da vodi dijalog sa svijetom, Koncil svoje izlaganje započinje od antropoloških vrijednosti "koje su danas najviše u cijeni" (GS, 2), konkretno od onoga što je ljudsko/čovječno (humanum). Te vrijednosti on želi u svjetlu vjere prosuditi i povezati ih s njihovim božanskim izvorom. Izlaganje ima dakle induktivni karakter. Temeljna pak struktura teksta u prikazane tri glave prvoga dijela Konstitucije ima povijesno-spasenjski karakter. Antropološko izlaganje je, na samom početku, preko ideje slike Božje utemeljeno u stvaranju, a svoju pak puninu i smisao doživljava u kristologiji, na kraju glave. Što to znači?

(1) Pođimo od induktivne metode. Njezin shematski prikaz kratko i slikovito daje Otto Hermann Pesch riječima: "Započinje se s ciljanim opisom situacije, koji nosi karakter privremenosti, te se osvjetljava njezina humana problematika. Potom se na to pokušava dati kršćanski odgovor, izbjegavajući koliko je moguće stručni jezik, pri čemu se snaga osvjedočenja ovog odgovora prepušta težini same stvari".³⁷ Ovaj opis dobro uočava dijaloški karakter

³⁷ Otto Hermann Pesch, Das Zweite Vatikanische Konzil (1962-1965). Vorgeschichte – Verlauf – Ergebnisse – Nachgeschichte, Würzburg, ²1994., str. 315; vidi također str. 333.

izlaganja. Koncil je naime morao uvažiti promišljanja svijeta: njegove preokupacije i ideje. Pritom se posebno trudio da u opisu i analizi povijesne situacije i čovjekova iskustva pokaže da se on nalazi u potrazi za smislom. U tom okviru će mu se govor Crkve o Kristu, u završnom kristološkom tekstu, očitovati ne kao izvana nametnut, već kao mogući odgovor na putu njegova traganja za smislom. No, to obraćanje Crkve suvremenom čovjeku u ovoj konstelaciji može biti tek ponuda. Snaga osvjedočenja ove ponude, kako je to dobro uočio Pesch, ostaje prepuštena težini same stvari.

Odabrana induktivna metoda ipak stvara hermeneutičke teškoće. Sam tekst je specifičan po tome što su različiti izričaji nanizani jedan za drugim, no ne i uvijek s dovoljno međusobnog misaonog posredovanja. Početak izlaganja jedne cjeline, a posebno njezin srednji dio, u većini je posvećen navođenju općepriznatih antropoloških uvida. Njih Crkva u većini prihvaća kao suglasne s kršćanskom naukom. Ona ih metodski pritom ne izvodi iz kršćanskog nauka, nego ih izlaže na deskriptivan način. Ti općeprihvaćeni antropološki uvidi su međutim uokvireni kršćanskim principima, izraženim u obliku općih teologumenona. Tako na početku cjeline dolaze izričaji o slici Božjoj i grijehu (GS, 12-13, 24-25, 34, 37), a na njezinom kraju snažne kristološke tvrdnje (GS, 10, 22, 32, 38-39 i 45). U tom nizanju postoji naravno i međusobno 'djelovanje', te time i posredovanje. Navedeni teološki, a posebno kristološki teologumenoni imaju funkciju da budu tumačenje i utemeljenje općih antropoloških tvrdnji. Tako u tom nizanju govor o čovjeku zadobiva svoje teološko utemeljenje. U skladu s tim kontekstualnim promatranjem, kao opće pravilo u čitanju Konstitucije treba, kako je to vrlo precizno uočio Matthias Eichinger, uzeti u obzir sljedeće: "Specifičan iskaz istine leži stoga u tom nizanju, ukoliko ga se shvaća kao cjelinu".³⁸

Na mogući nesporazum upravo u tom pogledu upozorava Joseph Ratzinger u sljedećem promišljanju. U dijaloškom izlaganju najprije se nastoji stvoriti "racionalna", filozofska slika o čovjeku, koju mogu prihvatiti svi ljudi dobre volje. Njoj će se potom, slijedeći induktivni put, pridodati kršćanske izjave kao kruna izlaganja. Tu krunu će

³⁸ Matthias Eichinger, *Zur Menschwerdung des Wortes im Kontext der Frage: "Was ist der Mensch?" nach der Pastoralkonstitution Gaudium et Spes, u: Verbum caro factum est: Festschrift. Dr. Alois Stöger zur Vollendung seines 80. Lebensjahres, hrsg. von Professorenkollegium der Philosophisch-Theologischen Hochschule der Diözese St. Pölten, St. Pölten /Wien, 1984., str. 131-151, ovdje 133.*

neki partneri dijaloga smatrati u neku ruku nečim bez čega oni mogu biti. Gledat će to kao posebno kršćansko blago, koje kršćanima ne bi trebalo osporavati, ali ga se, kao tobože manje prikladno za dijalog, naprosto može "ostaviti po strani".³⁹ Isti je problem, u obliku pitanja, vrlo drastično formulirao Angelo Scola: "Koju vrijednost može imati pozivanje na Isusa Krista ako je ono uvedeno tek na kraju teološkog izlaganja, kad je ono u bitnome već završeno?"⁴⁰

(2) Kao sljedeći bitan element dijaloškog karaktera antropologije treba povijesno-spasenjski prosuditi strukturu izlaganja. Izlaganje je, na samom početku pojedine glave, preko ideje slike Božje utemeljeno u stvaranju, a svoju pak puninu i smisao doživljava u kristologiji, na kraju glave. Već početni broj sadrži teološki govor o ideji slike Božje u čovjeku. I u daljnjem izlaganju pojedinih antropoloških elemenata, ponajprije onih opće prihvaćenih, vidljivo je njihovo utemeljenje u teologiji stvaranja, u slici Božjoj. No, novozavjetne teološke tvrdnje navedene su tek ponegdje. Tek završni broj donosi snažne kristološke formulacije o čovjeku. Ovdje se nameće pitanje o značenju ove posve specifične strukture izlaganja. U traženju odgovora na to pitanje od pomoći su nam riječi koncilskih otaca. Oni naime kažu, kako to stoji u već citiranoj *Relatio generalis*, da u prikazivanju činjenica i istina, koje su prihvaćene od većine ljudi, "te 'naravne' istine treba gledati 'evanđeoskim očima' – bez neprihvatljivog dijeljenja na ono što pripada 'čisto naravnom redu' i na ono što pripada 'redu otkupljenja', jer i samo stvaranje je uronjeno u red otkupljenja".⁴¹ U navedenoj izjavi prepoznaje se patrističko polazište, u kojem su upravo preko biblijskog nauka o slici Božjoj antropologija i kristologija već od početka povijesno-spasenjski povezane. Zato su koncilski oci već na početak svake glave, kao ideju vodilju, stavili govor o slici Božjoj, da bi se govor o čovjeku već od samog početka nalazio na razini vjere i bio usmjeren na Krista. Opisanoj strukturom bi se tako, zahvaljujući

³⁹ J. Ratzinger, *Erstes Kapitel des ersten Teils*, u: ²LThK. E, sv. III., str. 316, vidi također str. 331. Kao ilustraciju krivih tumačenja do kojih je dolazilo u Crkvi Hermann J. Pottmeyer navodi: da su neki kršćani svoju solidarnost izražavali sa svakim navodnim humanizmom, pri čemu se kao kriterij pravog čovjštva uzimao tek opći konsenzus. Budući da Konstitucija, zajedno s kristologijom, stavlja i eshatologiju tek na kraj pojedine cjeline, dolazilo je do drugog nesporazuma, da se naime društveni napredak smatrao koegzistentnim s rastom kraljevstva Božjega [usp. Isti, *Christliche Anthropologie als kirchliches Programm. Die Rezeption von "Gaudium et Spes" in "Redemptor hominis"*, u: *Trierer theologische Zeitschrift* 94 (1985) 3, str. 173-187, ovdje 175].

⁴⁰ A. Scola, nav. čl., str. 95.

⁴¹ *Relatio generalis*, u: ASCOV, vol. IV, pars I, str. 523.

upravo posredovanju nauka o slici Božjoj, zatvarao povijesno-spasenjski lûk između stvaranja i otkupljenja. Time bi naime, kako smatra Thomas Gertler, bio otklonjen prigovor, koji se ponegdje stavlja,⁴² da izlaganje u Konstituciji polazi od naravne razine pa onda postupno prelazi na nadnaravnu razinu.⁴³ Opisana konstrukcija u sebi je smisljena. Pitanje je ovdje u kojoj mjeri je ona u samom tekstu Konstitucije i ostvarena. Pogledajmo kritičke primjedbe.

Joseph Ratzinger vidi problem u načinu kako je ideja slike Božje prikazana na početku prve glave, u broju 12. On polazi od činjenice da ovaj pojam u Starom zavjetu, osim u posebnom poimanju u Mudr 2, 23, "sadržajno ostaje posve neodređen".⁴⁴ Svoju puninu on poprima tek povezivanjem s Novim zavjetom, u kojem je sa slikom Adama, također i nauk o slici Božjoj, prenesen na Krista kao definitivnog Adama. Time ideja o slici Božjoj, nadilazeći svoj stvoriteljsko-teološki izvor, postaje eshatološkim motivom. A to znači da ona govori više o budućnosti nego o porijeklu. No, kako je kristologija, koja se ovdje nameće kao nezaobilazna komponenta, stavljena tek na kraj, ostalo se kod ekskluzivno stvoriteljsko-teološkog promatranja, koje nije moglo u punini dohvatiti i bogatstvo kršćanske teologije stvaranja. Jer teologija stvaranja je zbog svoje dimenzije obećanja, ističe dalje Ratzinger, razumljiva samo u eshatologiji kao što se alfa u potpunosti može dokučiti uistinu tek iz omega. Već su u tekstu navedeni redci iz Ps 8, 5-7 ("Pa što je čovjek da ga se spominješ,...?") mogli proširiti vidokrug, jer ih se već u Starom zavjetu tumačilo i mesijanski, a u Novom zavjetu kristološki. Tako se ovdje povezanost Adama i Krista, antropologije i kristologije, upravo nezaobilazno nametala. Budući da je Novi zavjet ostavljen po strani, to navedene tvrdnje, zaključuje Ratzinger, "djeluju nekako blijedo i bezbojno".⁴⁵

Peter Hünemann dolazi do sličnog zaključka.⁴⁶ On polazi od sv. Tome, koji je, uzimajući različite patrističke izreke o slici Božjoj, stvorio sistematski nauk o toj temi. Iz usporedbe tog nauka i izlaganja u Konstituciji Hünemann zaključuje kako je srednjovjekovni

⁴² Vidi: G. Alberigo, Die Konstitution in Beziehung zur gesamten Lehre des Konzils, u: G. Baraúna (Hrsg.), nav. dj., str. 49-76, ovdje 59.

⁴³ Vidi: Th. Gertler, Mysterium hominis in luce Christi, u: G. Fuchs - A. Lienkamp (Hrsg.), nav. dj., str. 58-59, 65-67.

⁴⁴ J. Ratzinger, Erstes Kapitel des ersten Teils, u: ²LThK. E, sv. III., str. 318.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ Usp. P. Hünemann, Die Frage nach Gott und der Gerechtigkeit. Eine kritische dogmatische Reflexion auf die Pastoralkonstitution, u: G. Fuchs - A. Lienkamp (Hrsg.), nav. dj., str. 123-143, ovdje 129-130.

govor, predstavljen sv. Tomom, u stvari bogatiji i puniji nego govor Konstitucije. U njoj je riječ samo o sjaju i dostojanstvu ljudske naravi. Tu, međutim, "nedostaje svaki odnos prema Isusu Kristu kao posljednjem i odlučujućem Adamu, kao odsjevu Oca (Heb 1,3), svako upućivanje na ugroženost i potrebu za otkupljenjem čovjeka, koji želi biti kao Bog".⁴⁷ - Slični prigovori se mogu staviti i govoru o istočnom grijehu.

(3) Posebna značajka antropologije Konstitucije leži u tome što je ona bitno obilježena kristologijom. Nije riječ tek o kristološkim naglascima. Jer jezgru teoloških izričaja o čovjeku, ponajprije onih naj snažnijih, čine zapravo kristološki odlomci. Prisjetimo ih se: To je prvo, na kraju Uvodnih konstatacija, "kristološki credo Konstitucije" (GS, 10). Potom slijede završni brojevi prve tri glave: "kristološka sinteza antropologije" (22), govor o dovršenju/ispunjenju ljudske zajednice u Kristu (GS, 32), te o ljudskoj djelatnosti dovedenoj do savršenstva u misteriju Krista (GS, 38 i 39). Valja ovdje još navesti i završetak 4. glave (GS, 45), koju nismo razmatrali, koji je ujedno i završetak cijeloga prvog dijela Konstitucije. On predstavlja sažetak kristologije: Riječ Božja postala je tijelom da kao "savršen čovjek sve spasi i u sebi sve rekapitulira"; Isus Krist je "cilj ljudske povijesti". On je "Alfa i Omega, Prvi i Posljednji, Početak i Svršetak" (Otk 22, 12-23)" (GS, 45). Tako, dakle, svaka od četiriju glava prvoga dijela, kao i Uvodne konstatacije, završava pogledom na Krista. To znači da je u njemu svaka tema sažeta i dovedena do punine. Krist je dakle konačna riječ o svijetu i čovjeku.⁴⁸ U njemu se događa ispunjenje povijesti i čovječanstva. Ova antropologija je tako posve prožeta kristologijom i stoga je s pravom treba smatrati kristološkom antropologijom.⁴⁹

(4) "Gaudium et spes" je tako prvi koncilski tekst koji se sasvim određeno očituje o pitanjima, naglašava Walter Kasper, "za koja nisu više dostatne samo teološke kategorije i pojmovi. Koncilski oci se nisu ustručavali posegnuti za spoznajama profane naravi".⁵⁰ U procesu ovakvog oblikovanja Konstitucije zbilja se novost važna i za samu suvremenu teološku metodu. Koncil je naime svoju teologiju svjesno

⁴⁷ Isto, str. 130.

⁴⁸ Usp. Luis Ladaria, *L'uomo alla luce di Cristo nel Vaticano II*, u: R. Latourelle (a cura di), nav. dj., str. 939-951.

⁴⁹ Također se može govoriti i o antropološkoj kristologiji Konstitucije. Usp. Vincenzo Caporale, *Antropologia e cristologia nella "Gaudium et spes"*, u: *Rassegna di teologia* 29 (1988) 2, str. 142-165, ovdje 143.

⁵⁰ Walter Kasper, *Trajno značenje Drugoga vatikanskog sabora za Crkvu*, u: Nediljko A. Ančić (ur.), *Koncil u Hrvatskoj*, str. 11-28, ovdje 25.

stavio u kontekst svijeta šezdesetih godina. Time se dogodio prijelaz, kako to ističe Thomas Gertler, "od trajno važeće aksiomatske teologije, prema teologiji koja se treba razumjeti povijesno".⁵¹ Koncil je tako omogućio da se poslije razvije novi način teološkog promišljanja, koji ne polazi samo aksiomatski od uvijek postojećih istina, nego također uvažava i konkretno ljudsko iskustvo.

(5) U odnosu na cjelinu Konstitucije može se reći da među teozima postoji suglasnost o tome da je uzimanje antropologije kao polazišta razgovora sa svijetom bio posve nov i uspješan korak, značajan za Crkvu i teologiju. Tako Otto Hermann Pesch smatra "Gaudium et spes" "najuspjelijim dokumentom Koncila",⁵² a Elmar Klinger, štoviše, "hermeneutičkim ključem"⁵³ za sveukupnu interpretaciju dokumenata Koncila. Karl Lehmann pak ističe da je Konstitucija postavila važne "skretnice" u smislu otvaranja prema svijetu.⁵⁴ Peter Hünermann nadalje govori da Konstitucija, polazeći upravo od antropologije, predstavlja "odlučujući i snažan proboj"⁵⁵ u teološkom promišljanju cijele Crkve.

Naznačeni projekt, kao novost, u prvom pokušaju nije naravno mogao u potpunosti uspjeti. No valja istaknuti hrabrost koncilskih otaca. Oni su se naime odvažili, kako to zorno govori Otto Hermann Pesch, na nešto novo, čega još nije bilo na prijašnjim koncilima: izraziti se tek "u provizornom obliku".⁵⁶ Konstitucija stoga, po Hünermannovoj ocjeni, ostaje "dokument prijelaza".⁵⁷ Njezina temeljna slabost očituje se u tome što između antropoloških izričaja i kristoloških tvrdnji nije bilo dovoljno misaonog posredovanja. Na ovaj manjak upozorio je već Walter Kasper, ustvrđujući istodobno, da ostvarivanje procesa misaonog posredovanja "nije stvar Učiteljstva, već teologije"⁵⁸ i da se ona ovom zadaćom upravo tek počela baviti.

⁵¹ Th. Gertler, nav. čl., str. 55. On štoviše smatra da se Pastoralnu konstituciju može nazvati "prvom službenom crkvenom kontekstualnom teologijom" (isto, str. 52).

⁵² O. H. Pesch, nav. dj., str. 348.

⁵³ Elmar Klinger, Kirche – die Praxis des Volkes Gottes, u: G. Fuchs - A. Lienkamp (Hrsg.), nav. dj., str. 73-83, ovdje 73, usp. također 76, 83.

⁵⁴ Usp. K. Lehmann, Christliche Weltverantwortung zwischen Getto und Anpassung, u: Isti, nav. dj., str. 332-333.

⁵⁵ P. Hünermann, nav. čl., str. 125.

⁵⁶ O. H. Pesch, nav. dj., str. 316.

⁵⁷ P. Hünermann, nav. čl., str. 138.

⁵⁸ Walter Kasper, Christologie und Anthropologie, u: Theologische Quartalschrift 162 (1982), str. 202-221, ovdje 210. Time što se najprije govori o općeprihvaćenim antropološkim elementima antropologija je u velikoj mjeri obilježena deističkom

Zaključak

U želji da se otvori i predstavi svijetu Crkva je u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* koncipirala specifično ustrojenu kršćansku antropologiju, koja je omogućila dijalog Crkve i svijeta. Upravo je primjena induktivne metode, koja polazi od općeprihvaćenih ljudskih vrijednosti, omogućila Crkvi da ozbiljno razmotri preokupacije i probleme suvremenog čovjeka i da ga svjetlom vjere podrži u njegovu traženju smisla života i djelovanja.

Sama pak struktura izlaganja teksta u sebi je smisljena. Misli se ovdje na to što je antropološki govor na početku cjeline izlaganja utemeljen putem teologije stvaranja i što završava kristološkim zaključkom. Konkretno pak govor u Konstituciji nije međutim u punini dohvatio bogatstvo teologije stvaranja, tako da na pojedinim mjestima govor nosi deističko obilježje. To bi svakako valjalo dotjerati. Vezano uz strukturu izlaganja nameće se još jedan zadatak. U tekstu se naime nalaze nanizane antropološke i kristološke tvrdnje, obično formulirane u obliku teza, među kojima nema dovoljno misaonog posredovanja. Tu hermeneutičku teškoću trebalo bi dakle razriješiti. Valja napomenuti da ostvarivanje tog procesa posredovanja između antropologije i kristologije zapravo i nije stvar Učiteljstva, nego same teologije, i da se teologija tom zadaćom tek počela baviti. Zato Koncil u tom pitanju i nije mogao učiniti više. No, teologiji stoga predstoji zadaća daljnjeg razvijanja kršćanske antropologije.

Osobita vrijednost antropologije Konstitucije je u tome što je ovdje riječ o kristološki usmjerenom antropologiji. Sva naime razmatranja o čovjeku - od opisa njegova položaja u svijetu, preko promatranja njega kao osobe i kao društvenog bića, te kao bića koje oblikuje svijet - završavaju s pogledom na Krista. Tako ovi snažni završni kristološki naglasci daju antropologiji pravu mjeru, čuvajući je od prenatrpane antropocentričnosti.

Antropologija Konstitucije, gledana u cjelini, može se označiti kao dokument prijelaza, obilježen novim i starim. Njegova se vrijednost može sačuvati ne njegovim konzerviranjem, nego njegovim

naravnim teologijom (usp. P. Hünermann, nav. čl., str. 132, 136). Zapreku punom ostvarenju Hünermann vidi u tome što katolička teologija do danas nije obradila problematiku koja se javila u reformaciji i protureformaciji: prisutnost čovjekove grješnosti i opravdanja, koje prožimaju sve povijesne oblike čovjekovog opstojanja. Bez toga Crkva nije u mogućnosti da se na primjeren teološki način stavi u odnos prema svijetu, jer ona samu sebe ne opaža dovoljno teološki jasno u svome vremenitom obličju (usp. isto, str. 140-142).

daljnjim teološkim usavršavanjem. A to bi pridonijelo traženju primjerenih odgovora na očekivanja i zahtjeve novoga vremena.

CHARACTER OF DIALOGUE OF THE ANTHROPOLOGY OF
PASTORAL CONSTITUTION "GAUDIUM ET SPES"
OF II. VATICAN COUNCIL

Summary

In this work the author speaks about the character of dialogue of the anthropology of Pastoral Constitution "Gaudium et Spes", which is revealed primarily in its addressees, and also in the starting point, language, structure and method of presentation. The focus of the world is the first part of the Constitution and is divided into four parts.

In the first part the author presents a gradual opening of the Church towards the world, initiated by pope John XXIII. and continued by his successor Paul VI. In such atmosphere emerged the Pastoral Constitution "Gaudium et Spes" about the Church in contemporary world by which the Church revealed its wish to get into conversation with the world.

The aim of the Council to turn to all the people determined the starting point of presentation, which is dealt with in the second part of the work. Namely, dialogue could start from what both the Church and the world share, from man, concretely, from the idea of humaneness/humanity.

In the third part the author treats the structure and method of presentation of the first part of the Constitution, which contains Christian anthropology. The method of presentation is inductive starting from generally adopted anthropological values. The Council wants to form a judgement on these values in the light of faith and connect them with their divine origin. The structure of presentation has a historical-redemptive character: at the beginning of each unit the anthropological presentation is founded on creation through the idea of God's image, and it reaches its fullness and meaning eventually in Christology.

In the last, the fourth part, the author gives critical review on the work as a whole. At it he emphasizes that each unit of the first part of Constitution finishes with a glimpse of Christ. The subject is, then, christologically oriented anthropology.

Key words: anthropology, Church, man, dialogue, council, world.